

Драган Стојановић и Радмила Гикић Петровић

РАЗГОВОР СА ДРАГАНОМ СТОЈАНОВИЋЕМ

Драган Стојановић био је редовни професор на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности у Београду, на Филолошком факултету. Од 2013. је професор емеритус. Бавио се и превођењем с немачког (Томас Ман, Фридрих Шлегел, Готфрид Бен...). Уређивао је часописе *Видици*, *Гледишта*, *РН – Годишњак за јојезичка и херменеутичка истраживања*, *Истичник*. Сачинио је обимну антологију немачког есеја. Оно, међутим, што посебно скреће нашу пажњу јесте његов књижевни рад. За последњу збирку новела *Ђерка шпанског борца* добио је Андрићеву награду за 2018. годину.

Свакако треба истаћи његове романе *Двојез* (1995), *Злочин и казна* (1996), *Бензин* (2000), *Океан* (2005), *Уредник од искуства* (2009); као и збирке приповедака *Свејска књижевност*. *Научно проверене приповести у којима се износи истина о разним питањима а нарочито о љубави, разврстане у четири књиге* (1988), и *Месеци* (2007), за коју је добио Награду „Веселин Лучић“, која се додељује за најбоље књижевно остварење аутора са Београдског универзитета.

Занимљиве су, и не мање важне, збирке песама: *Олујно вече* (1972), *Сл. Четири јесме о Сл.* (1992), *Године* (2006), *Није то све* (2007), *Ситио* (2015).

И на крају, а морало би бити на почетку, треба навести његове теоријске књиге, као и критичке студије и есеје, незаобилазна штива када је реч о стручном и научном деловању професора Стојановића. То су *Феноменологије и вишезначности књижевних дела*. *Инјарденова теорија ојализације* (1977, ²2011), *Чињање Досијојевској и Томаса Мана* (1983), *Иронија и значење* (1984, ²2003), *О игили и срећи*. *Хелиојројно луњање кроз сликарство Клода Лорена* (1992, ²2013), *Рајски ум Досијојевској* (1994, ³2009), *Парадоксални класик Томас Ман*, (1997), *Леја бића Иве Андрића* (2003, ²2012), *Поверење у Бојородицу* (2007), *Енерија сакралној у уметности* (2010, ²2012), *Швејк хоће да победи* (2014), *Писмо о језици*. *О јези јесаму Борислава Раговића* (2016), *Свечани час приповести*. Јосиф и његова браћа *Томаса Мана* (2018), *Уметнући приповедач*. *Лопов Леонида Леонова* (2019). Књиге *Чињање Досијојевској и Томаса Мана* и *Иронија и значење* објављене су и на немачком (Bern-Frankfurt a/M., 1987; 1992).

Добио је више награда: прву награду Националне комисије UNESCO-а, 1968. године, прву награду за збирку песама *Олујно вече* Студентског културног центра, 1971; Награду „Ђорђе Јовановић“ за *Леја бића Иве Андрића*, 2003; Награду *Наше борбе за Рајски ум Досијојевској*, 1995; Награду „Никола Милошевић“ за *Енерију сакралној у уметности*, 2011, све до Награде „Иво Андрић“ за *Ђерку шпанског борца*.

Радмила Гикић Петровић: *Чињали сје Андрића још у дејинству, а крајем прошлој и јојечком овој века најисали сје књију Лепа бића Иве Андрића (2003) која, јре свеја, јовори о женској лејоји, али и о фасцинацији лејојом и љубави уојише. Књија је најрађена Најрадом „Ђорђе Јовановић“ за есејсичку јрозу. Можемо разјовор зајојчеши јињањем о лејоји и Вашем дуојрајном инјересовању за Андрићево дело.*

Драган Стојановић: Да, врло рано сам почео да читам Андрића. Не могу тачно да се сетим са колико година. Можда десет. Кад сам био сасвим мали, моја баба Анка није ми читала бајке већ, безброј пута, Гогољеве *Вечери у сеоцеџиу крај Дикањке*. Знао сам све то напамет, и кад би покушала нешто да прескочи, опомињао сам је да то не чини. Андрића сам већ читао сам, такође по више пута. Најпре књигу *На Дрину ћуџрија*. Сиве платнене корице, још их видим. Са приповеткама сам почео касније: нисам читао све редом, него увек једне исте. Штета је што нисам водио неку врсту дневника, из којег би се видело шта сам тада разумевао у њима.

Четрдесет година касније одлучио сам се да се позабавим лепотом код Андрића, нарочито у приповеткама, што ће рећи: пре свега женском лепотом. Много се, и не увек најбоље, писало о Андрићевом „песимизму“, о историјском и егзистенцијалном злу. То заиста у великој мери одређује Андрићев опус. Али, ту је и лепота, широк, разуђен, на разне стране окренут свет еротског, о чему се не говори или се говори површно, као узгред, понекад произвољно, нетачно. Прочитао сам, да не кажем баш све, али свакако скоро све што је писано о Андрићу и нисам нашао задовољавајуће интерпретације његових ремек-дела као што су *Мара милосница*, *Аникина времена*, *Труџ*, *Робиња...* На другачији начин, то важи и за *Мосџ на Жеџи*, *Бајрона у Синџири*, *Сараче...* При том, нисам га читао нити тумачио у оквирима наше „србистике“, читао сам га са Толстојем, Флобером, Гетеом, Достојевским, Хомером... Наравно, увек су ту и Вук и Његош.

Његово дело у много чему потврђује оно што је сам написао у *Разговору са Гојом*: „Иначе, око лепоте су увек или мрак људске судбине или сјај људске крви.“ Показује се у анализи, колико сам ја могао да докучим, да треба разликовати фасцинацију лепотом од љубави, као и – што није мање важно, можда је и важније – да постоји значајна разлика између нечије лепоте и лепоте његовог постојања. То је на примерима детаљно разматрано. Љубав је теже поновљива, ако се некад изгуби – стварне, велике љубави се не доживљавају двапут; фасцинација лепотом се враћа, лакше се обнавља и може бити усмеравана ка бројним лепим, па и мање лепим бићима. Отуд моја књига о којој разговарамо – усуђујем се да дам опширан цитат – почиње следећим речима: „Према једном од распрострањених рачунања времена, измерено је два пута по хиљаду и једна година откако је почело нешто што осећамо као ‘своје време’, у којем морамо некако да изађемо на крај са својим животом, са својом смрћу; у којем хоризонт који нам се указује треба да очистимо од знакова и најава скончавања, и испунимо живот садржајима стварним или измаштаним, жељеним и нежељеним, како већ буде, страшним и дивним, значајним и безначајним, а пред лицем смрти – управо неке приче нам говоре о томе – сви су, у ствари, значајни, ничег у животу безначајног нема. Причање прича *одлаже* смрт – није ли то једна од круцијалних спознаја, један од најдрагоценијих начина да се користе способности људског ума, о чему се одавно чуло из једног света чије се време нешто другачије рачуна?! Рећи ће се: живот је постао лакши и дужи захваљујући науци. Ако се добро схвати шта значи да прича помера границу са које се види предстојећа смрт, то са оним претходним није ни у каквом сукобу, штавише, дубља истина о егзистенцијалном времену, које захвата и ‘окупира’ оно природно и историјско, управо је у причама и само у њима, увек јачим од трезног сазнања.

У свакој од тих две хиљаде и две године настало је много нових и поново је причано и препричавано мноштво одраније познатих прича... илузорно је покушавати пребројати их. Извесно је да велики број њих говори о лепоти и љубави, понекад, ако се пажња одврати од оних које извештавају о ратовању и јунаштву, изгледа да се ни о чему другом и не прича. Варљив и, заправо, нетачан, тај утисак није случајан. Увек се много причало и о новцу, злату, о невољама у породици и, наравно, о смрти. Ипак, људима приче о љубави и лепоти као да су најважније, оне су им неопходне, увек су им биле неопходне, и тако ће вероватно бити и надаље. Оне су, можда, *пошребније* од других, иако се ни без тих других не може. У два пута по хиљаду и једну годину настало их је ко зна колико које се и данас чине незаобилазним, јер су се показале најзанимљивијим, најузбудљивијим, *најхрањивијим*."

Као и моја књига *Рајски ум Досјојевској*, и *Леја бића Иве Андрића* има ослонац у књизи, написаној крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, *О игили и срећи*. Најбоље је читати их заједно. То је можда претеран захтев, али ако се прихвати, добија се целина, коју, додуше, чине самостални делови, али који се у битном допуњују. Могло би се рећи и овако: те две књиге су врло обимне фусноте студије *О игили и срећи*.

Р. Г. П.: *Децембра 2003. учесћивовали сће на симпозијуму о односу Евројске уније и Србије, који је организовео COLLEGIUM EUROPAEUM JENENSE Универзитетска „Фридрих Шилер“ у Јени. Ваш текст „Евројско и антиевројско у Евроји“ објављен је касније у отоварајућем зборнику са својом скуја, а на српском фебруара 2004. у магазину Време. У њему сће, поред осталој, рекли: „Љубав, као најбоље од најбољеј шћо постоји, припада приватној судбини појединачних грађана, хоћу рећи: грађанки и грађана.“ Са ким се све може водити искрен разговор?*

Д. С.: Тај скуп је организован с идејом да се покаже да између Србије и Немачке односи нису увек били само непријатељски, обележени ратовима, окупацијама, бомбардовањима и тако даље – било је, и то важних, позитивних ствари. Сви извори на које сам се том приликом ослањао били су искључиво немачки. Алудирајући на инсталацију Лохена Герца, која је стајала, а вероватно и сад стоји, на огради Министарства финансија у уједињеном Берлину, на којој се поставља питање: „Новац, љубав, смрт, слобода – шта се рачуна на крају?“, желео сам да поента мог излагања буде извештај о анкети коју сам спровео наредних година међу својим студентима. Први пут гласање о томе „шта се рачуна на крају“ било је јавно, касније тајно. Ко је хтео, могао је да се потпише. Увек је, наравно, што се могло и очекивати, на првом месту била љубав, али, само један, два, највише три гласа мање добијала је слобода. Никад нико није гласао за новац или за смрт. Сећање на агресију 1999. било је још свеже, али, мислим, није то био једини разлог. Умним главама пред којима сам у Јени говорио о томе даљих објашњења о српско-немачким односима није било потребно. Најзад, привредно, економски, и раније, и тад, и сад, чврсто смо увезани с њима. То одлучује, како сада ствари стоје, о много чему.

Можда ће Вас занимати и мој текст из 2008. „Чланство и суседство“, писан по напуцини једног католичког часописа који излази у Фрајзингу – градићу близу Минхена.

И ту сам се користио искључиво немачким изворима, од Леополда Ранкеа до Јозефа Рацингера, будућег папе, кога сам овде и преводио. Теза је била да је Србија у сваком случају и како год окренеш европска земља; да у Европску унију неће ући никад и да је довољно да будемо добри суседи. Уметност је универзална, у науци – сад то видимо боље него икад – мора да се сарађује. Треба нам вакцина против овог вируса, сутра ће свима требати нешто друго. Новац (ах, тај новац) наћи ће своје токове и без чланства; Косово и Метохија остају у Србији у сваком случају... Навео сам Фридриха Хаумана, који је 1916, у жеку Првог светског рата, писао да Срби, као и други, наравно (*наравно!*), имају право да постоје, али ни у ком случају као самостална заједница – то вам је оно о „реметећем фактору“, што се провлачи до данас. То је остало у тексту, штампано је. Рекао сам нешто о Надежди Петровић, која се школовала у Минхену. О Милутину Миланковићу, који је своје главно, светски чувено дело написао на немачком. Разне друге ствари.

Превео сам тај текст и објавио га у *Лейпцигу Мајници српске* (мај 2009) понајвише зато да бих масним словима издвојио реченице (или неке њихове делове), које су у немачком оригиналу, без консултација са мном, избачене. Да би се видело шта сам заиста написао, уколико је то уопште од неког значаја. Избачени делови уопште нису били најважније тачке које сам заступао, и ни до данас не разумем чиме се редакција тог часописа руководила. Шта год да је, такве ствари се ипак не раде. На таквим и сличним, ситним и мање ситним „померањима“ изграђена је слика о нама каква и данас постоји.

Моја предвиђања, што се чланства у ЕУ тиче, показала су се као тачна. И данас мислим исто. Ако сам се преварио, позовите ме, кад будемо примљени, да направимо још један интервју. Лична карта ми важи до 2055. године. Имамо времена.

Узгред, немачка историографија се грана у разним правцима, ја сам вредан читалац. Та лектира је у доброј мери утицала на то како ће изгледати новеле у књизи *Ћерка шпанској борци*.

Р. Г. П.: У књизи *ојледа* Поверење у Богородицу (2007) има се на уму *јеснички доживљај* *Бојородице у ојледу* о Четири канона *Ивана В. Лалића*, који је одредио и наслов *чијаве књије*. Занимљиви су и *шексјови о Владану Десници*, о Хиперборејцима „*Фуја Црњанској*“. Какав је однос *лејоше* и *свејосји*?

Д. С.: Најбоље ће бити, верујем, да опет цитирам самог себе, овог пута из књиге *Енергија сакралној у уметносји*. (У њој је прештампан и текст о Ивану В. Лалићу који спомињете.) Тамо сам писао:

„Сакрално понекад додирне уметничково биће и тако покрене његов дух, његову имагинацију. За дејство енергије сакралног у стваралачком чину није пресудно да ли је такав додир трајао само један трен или много дуже, да ли је био тангенционалан, једва приметан, тако да га уметник можда није био ни свестан, или је онај који у уметнику ствара био, уз пуну самосвест, дубље и по разним правцима прожет таквом енергијом. ‘Схватљиви садржај иконе има догматски карактер и стога није икона – уметничко дело – та која је лепа, него је лепа њена истина’, пише Павел Евдокимов. Са теолошког становишта, ово је свакако тачно. Одавно је, у вези с тим, схваћено и следеће:

немогуће је насликати или 'опевати' Бога, али га је могуће учинити присутним, како у његовој истини, тако и у светости, на икони, фресци, у литургији, молитви... Такве слике, текстови или појање, односно музика, могу се посматрати и доживљавати и као уметност, али важна је њихова истина о светом или света истина; естетско и свето се ту разилазе иако се можда и додирују.

Утолико треба разликовати сакралну уметност, која је усмерена на овакву истину о којој говори Евдокимов, и сакрално у уметности усмереној на уметничке, односно естетске ефекте, који се постижу између осталог и деловањем таквих њених религиозних аспеката или момената. Тога је свестан и овај православни теолог када разликује и одваја 'икону од слике на религиозну тему', што је јасно и из следећег става: 'Сви делови храма – архитектурални облици, фреске, иконе – *инџејрисани* су у литургијску мистерију, и то је оно што је можда најважније, јер једну икону никада нећемо разумети изван ове интегрисаности. Сама литургија у својој целини је икона целокупног домостроја спасења. (...) Целокупна уметност је у животу облика, али сакрална уметност достиже облике невидљивог, живот литургијских облика. Икона је чудо вере.' Ако уметничко дело омогућава теофанију, пред њом 'нико не може да остане гледалац, него јој се треба поклонити у чину хвале и молитве'.

Многи неспоразуми и спорови у иконоборачким расправама били би избегнути да се строго раздвајало *џошџовање*, које икона заслужује, од *обожавања*, које она не заслужује, јер ово припада само Богу. Непрецизни преводи с грчког на латински допринели су, поред осталог, у овој тачки свакојаким забунама и трвењима.

Увек ће, наравно, бити и оних који остају 'само гледаоци', који нису 'интегрисани у литургијску мистерију' и не допиру до домостроја спасења, или се у томе не сналазе, али виде, чују и разумеју оно што се може видети, чути или у неком тексту разумети: за њих – када се каже да уметност, као сакрална уметност, достиже облике невидљивог – ово остаје непрозиран или несхватљив оксиморон. Када Евдокимов указује на то да строга правила иконе 'чувају духовно од сваке објективације путем чулног', тако да прелажење ове границе представља фалсификовање сакралног 'обележено веома сумњивом генијалношћу', и додаје: 'То је сва разлика између Библије и школског уџбеника теологије, између свете тајне као чина и неког предавања о светој тајни', онда се овом питању о неинтегрисаности у литургијску мистерију или неспособности да се схвати смисао израза *облик невидљивој* приближавамо из другог угла. За разумевање уџбеника теологије или праћење предавања о некој светој тајни довољан је интелект; за веровање је неопходно цело човеково биће. Обожавање и поверење које израста из вере не свде се на чисто психичко у човеку, нити на његов разумски део, на образовање, васпитање, обичаје, на утицаје средине и историјских околности, мада све ово има свог удела у живљењу верника. У разликовању сакралне уметности и сакралног аспекта појединог уметничког дела можемо оставити по страни питање да ли је вера дар, који се добија и не може се 'издејствовати' трудом, моралним понашањем, упражњавањем ритуала и поштовањем одређених правила, или се својим ангажовањем у одређеном смеру човек ипак и сам може пробити до вере и стећи је.

Што се уметничког доживљаја тиче, било да је реч о уметничком делу које поседује религиозне аспекте, било да је посреди дело које је таквих аспеката лишено, јасно

је да на то утиче како се и захваљујући чему формирао укус појединог човека који са уметношћу долази у додир; у каквој култури он стиче искуства везана за уметност и на који начин при том оспособљава своја чула за одговарајућу рецепцију.“

Могоа бих, преписујући из исте књиге, додати и ово:

„Поезија може без сакралног. Сакрално поготову може без поезије. Утонулост у молитву, *Andacht*, дакле препуштање сопственог бића смислу молитвеног текста, увек је нешто више и другачије од уживања у поетском, чак и онда када је молитвени текст срочен у стиховима. Само изговарање молитве, без посебне усредсређености на то куда нас она води, још није прави молитвени чин, сливеност са светим. За молитву су неопходне пажња и потпуна прибраност, које заједно чине могућим обраћање нечему што нас у потпуности превазилази, боље рећи: за обраћање *некоме* ко је у свему изнад нас, а ипак нас може 'чути' и разумети.

Предавање чарима поетског текста пак има своје посебности и заокупља човеков дух, делујући истовремено и на емоције, независно од могућег дејства сакралног на целину човековог бића. При том је такође неопходна пажљивост у читању, али је она друге врсте. Ту се ослушкује шта све језик може, чиме нас звуком и значењем својих јединица, и сликама уобразиље које настају захваљујући њима, дира, покреће и одушевљава.“

Р. Г. П.: *Ваша књиџа есеја Швејк хоће да победи (2014) бави се ѿисцима за које важи да их, ѿре свеџа, огређује хумор, смех... Али, с грује сѿране, наслуђује се и ѿамна сѿрана човекове еџисѿенције и људске исѿорије. Да ли је ѿо смех из дубине очаја?*

Д. С.: Швејк, Раблеови јунаци, Јонескови ликови, у овом случају Макбет, као крвава пародија Шекспировог Макбета, наводе нас на то да поглед скренемо са узвишеног ка доњим, нижим и најнижим „регистрима“. Ако се смејемо читајући *Доживљаје доброџ војника Швејка*, то је могуће стога што нам се истина узвишеног, у уметности и у животу, приказује као лаж. Шта би у рату могло бити узвишено, ако то кошта живота хиљаде или милионе људи? „А не, желим свакако да останем жив.“ Насупрот трагедији, хумор ове врсте, као њено наличје, сугерише да човек најпре хоће да буде жив, а не жртва узвишеног или узвишена жртва. Утолико пре што се „узвишени циљеви“ врло често показују као химере, невредне било каквог жртвовања, а они који их формулишу и пропагирају најчешће не дају свој живот за њих, већ траже од других да се жртвују или их силом натерују да изгину, буду осакаћени, да полуде или напросто да, и кад су победници и кад су поражени, наставе да живе уверавајући се да је све на почетку, чак и кад се човек, као код Селина, добровољно пријављује у војску, изгледало сасвим другачије, да су патња и погибија биле мање-више узалудне. Наравно, кад је реч о борби за слободу, против тираније, против Холокауста, против израбљивања и понижења, онда су ту *Раѿи и мир* или, рецимо, велики роман Василија Гросмана о Стаљинграду и Аушвицу, а не *Швејк*. Хашек се наругао Аустроугарској, која се распада, и то тако што његов јунак није побуњеник, још мање морализатор; напротив, он показује апсурдност ситуација у које је бачен управо прихватајући све што се дешава као „природно“ и „нормално“. Он није очајан, већ гледа да попије своје пиво. Далеко је од тога да превеђа зло које је око њега, али гледа да му се измакне. Ако је

потребно, спреман је да се „прави будала“ у очима оних са вишим чиновима, у томе је његова мудрост и његов витализам; будала он свакако није. Злочини ове умируће монархије, не на последњем месту управо над Србима, нису у књизи прећутани. Швејк их је и те како свестан. Занимљиво је да добар део читалаца ово превиха и у свему види голу и грубу спрдњу. Између осталог, и због тога сам опширно писао о њему.

Први светски рат био је страхан и – никакву поуку човечанству није донео. Други је био – не знам да ли се тако може рећи – „још страшнији“. Не само због броја жртава. После њега се и даље негде непрестано ратује. Питам се да ли је у некој књижевној артикулацији која би се тицала и Другог светског рата или Хирошима и Нагасакија, Јадовна, Јасеновац, Бухенвалда и Матхаузена, или оног што се у Манџурији дешавало између Јапанаца и Кинеза, могућ такав, свакоме познат књижевни лик, као што је Швејк, који ће све напросто изврћи руглу и навести читаоца да се насмеје. Швејк је духу епохе прилагођен даљи рођак Шекспировог Фалстафа, из *Хенрија IV*. Има времена и збивања која захтевају другачије књижевне ликове. Можете се исмејавати с поручником Дубом, натпоручником Лукашем или фелдкуратором Кацом. Али не и са мајком Југовића.

Р. Г. П.: *Књиџа Ђерка шпанског борца ђочива на сазнању да се еџоха умеџнички може истџински изразиџи џек када се укрсиџе у џосебну нараџивну целину живоџи истџоријских личноџи с ликовима насџалим радом џишчеве имаџинације коју је џо време усмеравало. Шџа се од џрошлости џрелива у садашњости и наџовешџава будућности?*

Д. С.: Намера је била да се сагледа шта нам се у веку који је за нама десило, и шта нам се није десило, а требало је и могло је. Увек сам заступао гледиште да оно што сам писац мисли о ономе што је радио не треба узимати у обзир, то се не рачуна. Треба гледати шта каже текст, а не његов писац. Утолико, све што бих могао рећи у вези с Вашим питањем треба узети с резервом. Зашто би неког занимале моје побуде или намере? Рећи ћу ипак да увођење историјских личности као књижевних ликова у прозној творевини ставља писца пред посебне задатке. То се у много чему разликује од онога што сам радио у *Двојезу* и свему осталом што је дошло после њега. А и то се разликује од онога што су устаљене или опробане матрице у српској прози. Та околност је утицала на рецепцију, јасно ми је и зашто. Сваки, да тако кажем: нов „писаатељски потез“ и његов продукт, рецимо усмереност на реалистичност сомнамбулног, „лудог“, бизарног и гротескног наићи ће свугде, а овде поготову, нужно на отпор, неразумевање. То је тако. Полако се рецепција и мења, како долазе млађи људи, који читају пре свега или, колико је то могуће, само текст. То се види у новијим огледима о тим мојим књигама или у великој докторској дисертацији Катарине Рорингер Вешовић посвећеној мом раду.

Историја? Да у вези с „упадом“ историје у фикцију употребим, у контексту одређеном Вашим питањем, термин *парадигма*. Новеле које чине *Ђерку шпанског борца* писао сам с уверењем да се мора опробати једна још неопробана наративна парадигма, каква, колико ја могу да просудим, није опробана у српској прози која се „бави“ историјом, а то је њен позамашан, можда и најважнији део. Текст би требало да је „брз“, не сме притиснути читаоца хиљадама страница; треба да буде као цртеж изведен са што

мање линија, јер ће се тако боље изразити оно што нам је одређивало судбину. Ту на специфичан начин важи девиза „мање је више”. Треба одредити најосетљивије тачке у времену и спојити их – тачке које иначе остају пређутане, скривене, јер су најболније, или су затрпане изреченим и неизреченим идеолошким, понекад хладноратовским „садржајима”, понекад традиционалним предрасудама и фалсификатима или „материјалом” бојеним пишчевим самообманама и мрвљеним личним омразама. Садржајима и материјалом логосно непрепорођеним. Другим речима, открити и додирнути одређену тачку и тиме „оживети” целину. Задатак, кад је реч о историји, заправо неостварљив, свакако не до краја, али треба покушати. Докле се стигло и шта је од тога успело, то не треба ја да процењујем.

Р. Г. П.: *У њрвој новели „Паџро” о једном од јунака кажеће да је боље њознавао камење њо шумском бесѡућу и ѡкрај ѡуѡа неѡ звезде. Како је ѡроѡицало Ваше геѡињсѡво?*

Д. С.: Рођен сам 1945. Тиме је, мислим, доста речено. Био је петак, тринаести. То ништа не значи, али ипак помињем јер је дан раније умро Рузвелт. Цео свет је, наравно, брујао о томе. Сутрадан, не знам да ли баш у исти час кад сам ја рођен, умро је немачки филозоф Ернст Касирер, неокантијанац, који је пред нацистима избегао прво у Шведску, па у Америку. Испред зграде факултета пружио је руку једном студенту и срушио се мртав. Капља. Рат је трајао још око месец дана, али крај је био ту, победник се знао. Последњи текст који је Касирер написао био је о Мановом роману *Лоѡа у Вајмару*. Објављен је постхумно. Ја о свему томе, бавећи се Мановим опусом, сазнајем много касније. Као што тек однедавно, у својој осмој деценији, имам прилику да детаљније читам шта се, осим славља ослобођења, дешавало у мом родном граду. Обрачун са сарадницима окупатора, али и класним непријатељима, непоштеном интелигенцијом и другима; ликвидације без суђења, после и уз суђење. Спискови. Не знам, наравно, како је изгледало рашчишћавање рушевина после немачког бомбардовања 1941. и америчких и енглеских бомбардовања 1944. Али знам да неке локације нису рашчишћене како треба ни после педесет година. И данас у најстрожем центру стоје цѡерице као у некој најзабаченијој паланци. Сече се дрвеће. Град, који је веома нарастао, улепшава се тако што се секу дрвореди. Дрвеће смета. Магнолије сметају, јер нема места за паркирање. Чак и тамо где би се тако нешто најмање очекивало.

Ако алудирате на то има ли у мојим новелама нечег аутобиографског, могу одмах рећи: нема ничега. Све је књижевност. Јасно је, наслушао сам се свега и свачега за ових 75 година. И као дете, и касније. И одувек сам превише читао. Опште животно искуство, измишљени, преудешени или стварни догађаји о којима се чуло и аутобиографски садржаји, то су различите ствари.

Р. Г. П.: *У другој новели, „Ерихова смрѡ”, заѡисали сѡе: „Ово ѡреба исѡричати ѡѡо краће – и заборавиѡи.”*

Д. С.: Ако ја уопште треба да скрећем пажњу на нешто у тој новели, онда је то разлика на коју указује Холанђанка Жанин свом љубавнику есесовцу, приликом једне од посета у окупираном Београду. Поводом убијања сто Срба-талаца за једног убијеног немачког војника, она га упозорава да не треба да се дичи тиме да је то што раде са

Јеврејима, Србима, Циганима, уопште то што раде – *апсолутно зло*. Тај црни понос је илузоран. Апсолутно зло не постоји, каже она, јер када би постојало, свет не би могао постојати. Оно што постоји јесте апсолутно *неоипросиво* зло. Има ствари које се не могу и не смеју ни заборавити ни опростити. Високи есесовски официр, коме су ове речи упућене, учиниће и нешто добро: сачуваће живу главу девојци добеглој у Београд, спасавајући се од оних који су Немце дочекали с цвећем. Читалац је довољно упућен у то шта је тада тамо одакле је бежала даље било. Као избеглица, та девојка постаје наложница немачког есесовца нижег ранга, да би уз њу очајна мајка и сестра, неспремна на тако нешто и неспособна за то, некако преживеле. Када га убије, освета је неће стићи. Спасиће је онај који је мирно саслушао да апсолутно зло не постоји, а да је то што ради апсолутно неопростиво. Он има и свог под-Мефиста, који обавља техничку страну господаревих наредби. Тај господар ће се убити, када му више не прети никаква казна. Читалац ће се суочити с питањем: зашто?

Не треба тумачити сопствене текстове. Могу да напоменем да је Ками у *Мију о Сизифу* самоубиство прогласио највећим филозофским проблемом. Мислим да самоубиство може да се посматра као психолошки, антрополошки, психијатријски и не знам какав још „проблем“, али не као филозофски. Оно што је овде битно јесте да никоме није падало на памет да стреља или кажњава Камија што је објавио своју студију или чувени роман *Сиранац* за време рата, или Сартра, зато што је годину дана после Камија, 1943, објавио *Биће и нишавило*. Да ли можете да замислите Де Гола како наређује хапшење или стрељање Камија или Сартра? Овде су ствари ишле другачије. Није све свуда исто. Није свака окупација, ни свуда, иста.

Ослободиоци Београда су се брзо поусељавали у туђе виле и луксузне станове, већ према „рангу“. О томе говори трећа новела. Једног од потомака тих бораца то тишти и производи последице по читав његов живот, другог – не. Обојица касније живе на Западу, не на Истоку. Одатле се онда развија основни проблем читаве приче, и целе књиге. Колико до сада видим, и критика и читаоци се из разних праваца, али увек с интересовањем управо за то што произлази из оваквог ослобађања, машају књиге.

Р. Г. П.: *Ви, изгледа, не волиће „ангажовану књижевност“?*

Д. С.: Не, никако је не волим. Више пута сам говорио о томе. Дуго би било да потанко овде расподеламо о томе. Могу рећи толико: не знам ниједно дело које спада у оно што се назива „ангажованом књижевношћу“ а да је у уметничком погледу вредно памћења или чак само читања.

Р. Г. П.: *Књига Ђерка шпанског бораца најпре је била написана као роман?*

Д. С.: Да, био је то најпре роман од неких 220 страница. Нисам био задовољан и оставио сам рукопис по страни, више од десет година. Касније поправке нису уродиле плодом. Најзад, дошло је до великих резова. Оно што је остало јесте ова новела, али сам зато релативно брзо написао друге две, *Пајра* и *Ерихову смрт*, а затим збиља и краћи роман, који ове новеле „допуњује“. Када и он буде објављен, биће то својеврсна целина, мада се сваки од та четири наслова – четврти је *Тамна јучина* – може читати и сам за себе. Можда ћу написати и пети део, и то би онда био мој XX век.

Р. Г. П.: *Сада сѐ професор емериџус на Филолошком факултету, а све њошкле године бавили сѐ се писањем и белетристики. Предавали сѐ свејску књижевност. Од Гилгамеша до Томаса Мана, Борхеса, „свејско а наше“, а може и „наше а свејско“.*

Д. С.: Да, питали су ме да ли је то што сам радио као професор утицало на мој белетристички рад. Није, непосредно. Све утиче на све, али непосредно није настава утицала ни на поезију, ни на прозу. Кад сам писао о нашим писцима, писао сам о њима као светским, дакле изван славистичких или других, још ужих оквира. Утолико важи то што помињете: *наше, а свејско.*

Р. Г. П.: *Кашарина Роринер Вешовић објавила је књигу Земаљско и свето у љубави – о делу Драгана Стојановића. О Вама као писцу књига о Томасу Ману, Досвојевском, Андрићу, итд., о Вашој белетристици, али је реч и о илустрацима разних сликара.*

Д. С.: То је волуминозна студија, која тражи усрдно и марљивог читаоца. Ауторка је прекинула сваки додир са мнош неколико година, док је писала ту књигу; добио сам рукопис тек кад је све било тзв. pdf. Ишла је најтежим путем: начинила је панораму свега што сам радио, али тако да, кад говори о прози, истовремено говори и о поезији, есејима итд. Узела је у обзир и моје теоријске ствари. Највише су је привукли ипак романи. Мало ко доживи да прочита такву студију о свему што је деценијама радио.

Р. Г. П.: *Када Вам је уручена Андрићева награда, рекли сѐ да ћеће награду даћи Фондацији „Солидарност за Косово“ чији је оснивач француски хуманистарац Арно Гујон.*

Д. С.: Јесте, дао сам је. Арно је сјајан човек. Нисам хтео да се то објављује у медијима, али је ипак објављено. И Андрић је дао све своје награде, укључујући и Нобелову – то ме је делом и подстакло.

Р. Г. П.: *Да ли су Ваши романи XX века, Мајстор и Маргарита, Чаробни брег, Пролеће Ивана Галеба и писци Андрић, Црњански, Ђамил Сијарић итд.?*

Д. С.: Све што сте набројали збиља осећам као „своје“. Требало би ту додати још нека имена и неке наслове. Читао сам, у разним периодима свог живота, доста и филозофске списе, историју уметности, историју, у последњих петнаестак година и теологију... Сада видим да сам штошта могао и да прескочим, а и да је много шта остало и остаће непрочитано. Неке, понекад врло дебеле књиге читао сам по три, четири, чак и пет пута. Више то никоме и не говорим, јер ми људи, чак ни пријатељи, не верују. Као професор, морао сам многа класична дела држати у глави ради испита. Наш програм почињао је с *Гилгамешом* и *Књигом о Јову*. И дипломски испит је изгледао другачије него садашњи „болоњски“ испити. Враћање једним истим стварима, међутим, није било условљено тиме. Има доста књига којима сам „веран“ целог живота које нису из нашег факултетског програма.

Живиш с књигама и на крају си њима затрпан, сасвим дословно схваћено. Шта бих понео на пусто острво? И то би била повелика гомила.